



РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

О. Ю. Кудріна,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу Інституту економіки та бізнесу
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

УДК [332.14 : 33.012.42] : 622.33 (477.52/6)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН НА ДЕПРЕСИВНИХ ТЕРИТОРІЯХ ВУГЛЕДОБУВНИХ РАЙОНІВ СХОДУ УКРАЇНИ

*Розроблення стратегії втілення правового й економічного режиму
вільних економічних зон на депресивних територіях
вугледобувних районів Сходу України.*

Ключові слова: вільні економічні зони, депресивні території, промисловий потенціал, регіон.

В умовах трансформації планово-директивної економіки у ринкову нагальними є подолання архаїзмів командно-адміністративної системи господарювання, розвиток наукоємних галузей промисловості, відновлення промислового потенціалу регіонів, впровадження нанотехнологій, використання передового світового науково-технічного та організаційного досвіду управління економічними процесами тощо. Розв'язання цих завдань є важливим кроком для інтеграції національної економіки у світове господарство, налагодження широкої співпраці з іноземними партнерами, активізації інвестиційних процесів.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку економіки України свідчать про невтішну ситуацію зі стрімким падінням обсягів внутрішньодержавного фінансування промислового сектору, вичерпанням внутрішніх резервів інвестування у промисловість.

З огляду на наявну дилему пошуку внутрішньогосподарських ресурсів розвитку промисловості, чільне місце займає проблема зовнішніх запозичень фінансових ресурсів.

Безумовно, можна, образно кажучи, “ламати списи” у пошуку шляхів наповнення вітчизняної промисловості фінансовими ресурсами, проте, як нам видається, більш продуктивним є використання світового (зокрема європейського) сталого досвіду вирішення проблем з інвестуванням галузей промисловості в умовах руйнування традиційних, бюджетотворюючих галузей промисловості, зокрема галузей сировинної добувної промисловості.



Як свідчить емпіричний досвід передових країн світу, одним із шляхів подолання кризи промисловості на стику зміни структури промисловості є створення у депресивних промислових районах режиму вільних економічних зон (ВЕЗ).

Експеримент зі створення податкових й економічних переваг підприємствам на певних спеціально виділених територіях зарекомендував себе як ефективний інструментарій мобілізації ресурсів (як внутрішньо, так і зовнішньо запозичених), що є запорукою інвестицій у територію, що розвиваються, стимулює підприємницьку активність, забезпечує створення нових робочих місць, збільшує обсяги товарообмінних операцій, рівень бюджетних надходжень, зміцнює й збалансовує торговельний і платіжний баланси тощо.

Питанням створення і функціонування вільних економічних зон присвячено значну кількість наукових пошуків. Серед фахівців, котрі спеціально досліджували цю проблему, можна назвати В. О. Дергачова, М. І. Долішнього, І. С. Коропецького, О. Є. Кузьміна, О. С. Передрія, В. І. Пилу, А. П. Румянцева, О. М. Соїну, А. С. Філіпенка, О. С. Чмир, І. М. Школу та інших.

У наукових працях з обраної нами проблематики обґрунтовується необхідність та доцільність запровадження ВЕЗ, опрацьовуються шляхи адаптації світових надбань з розвитку ВЕЗ до українських реалій, досліджуються окремі, специфічні особливості формування ВЕЗ для різних типів економічних систем, вирішується низка інших проблем й питань.

Метою статті є розроблення стратегії втілення правового й економічного режиму ВЕЗ на депресивних територіях вугледобувних районів Сходу України.

Розпад СРСР та проголошення України як незалежної держави закономірно сприяли вишукуванню нових механізмів господарювання, одним із шляхів якого стало визначення територій, де штучно можна було б започаткувати пілотні проекти зі створення сприятливого економічного режиму діяльності.

Хронічний дефіцит державного й місцевих бюджетів, низький рівень відпрацьованості схем державного управління і контролю за виробничими процесами вимагають необхідність наукового осмислення суті такого явища, як ВЕЗ. Тому в сучасних умовах теоретичні дослідження досвіду функціонування ВЕЗ набувають значної актуальності.

Доречно відмітити, що ідея створення ВЕЗ в Україні не є новою: ця ідея час від часу привертає увагу фахівців й подекуди знаходить своє відображення навіть у низці програм дій уряду. Проте коли свого часу стало зрозуміло, що створення вільних економічних зон — це, насамперед, підготовка обґрунтованого інвестиційного проекту, що потребує формування продуманої концепції, проведення великої передінвестиційної роботи, вкладення значних капіталовкладень, а ефект можна очікувати роками — ейфорія навколо цього явища поступово спала.

Вільні економічні зони у деяких економічних системах показали свою доволі непогану прикладну продуктивність. Впровадження режиму ВЕЗ припвидшило структурні перетворення економіки цих країн, що позитивно відобразилося на світовій економіці загалом. Тому економіко-правовий інститут вільних економічних зон сьогодні, як нам видається, потребує нових ґрунтовних системних досліджень.

Слід зазначити, що єдності у науковців щодо поняття, сутності і змісту аналізованого явища (мається на увазі вільна економічна зона) не спостерігається вже доволі тривалий час. У науковій літературі існує більше тридцяти різних дефініцій, що визначають феномен “вільна економічна зона”.

Така варіативність визначень базисного поняття пов’язана з тим, що в основу тлумачення аналізованого терміна дослідниками покладаються найрізноманітніші критерії. Множинність цих критеріїв викликана різницею економіко-правових умов, у яких функціонують ВЕЗ, залежно від регіонів світу, конкретних країн регіону, певних територій країн тощо, де розташовані ці зони. Зазвичай враховуються історичні, національні, геополітичні, економічні, соціальні й інші чинники,



включаючи ті, що лежать у межах ментальних особливостей окремих країн і регіонів світу.

Як уже зазначалося вище, різноплановість критеріїв класифікації зон і детермінант, котрі визначають сутність й зміст ВЕЗ, спричинила множинність визначень поняття “вільна економічна зона”.

Загальноживаним є визначення ВЕЗ (або зони-франко), що наводиться у VIII Додатку до Кіотської конвенції 1973 р. Під зоною-франко розуміється частина території країни, на якій товари розглядаються як об'єкти, які знаходяться за межами національної митної території, тому і не піддаються звичайному митному контролю та оподаткуванню [1].

Вільна економічна зона — це не просто відособлена географічна територія, а, скоріш за все, частина економічного простору, де застосовується певна система пільг і стимулів, не використовувана в інших його частинах. І хоча ВЕЗ притаманні певні ознаки особливої митної території, вона все одно залишається невід'ємною частиною тієї чи іншої держави зі загальним прикордонним режимом.

Доречно відмітити, що вперше ВЕЗ у їхньому сучасному вигляді були створені в США в 1934 році як зони зовнішньої торгівлі [2]. Метою створення цих зон була активізація зовнішньоторговельної діяльності завдяки використанню ефективних механізмів зниження митних витрат. При цьому скорочення передбачалося, головним чином, тарифів на імпорт деталей і компонентів для виробництва легкових автомобілів. У зони зовнішньої торгівлі були перетворені склади, доки, аеропорти. Підприємства, господарюючи у вказаних зонах, виводились з-під митного контролю країни, якщо імпортовані у вільну економічну зону за нульовою ставкою товари потім переправлялись у треті країни. Митні витрати знижувались і за умови, якщо у вільній від мита зоні здійснювалася “доводка” продукції фірм США для подальшого експорту.

Якщо товари із зони йшли на кінцеве споживання в інші регіони США, вони в обов'язковому порядку проходили всі необхідні передбачені законодавством митні процедури.

Згідно з наявними статистичними даними, нині у світі функціонує понад 4 000 ВЕЗ, причому через них проходить, за деякими експертними оцінками, до 20 відсотків світового товарообігу [3]. Режим ВЕЗ активно використовується у таких країнах, як Китайська Народна Республіка, США, Ірландія, Об'єднані Арабські Емірати, Польща, Угорщина, Болгарія, інші. ВЕЗ застосовується у різноманітних господарських формах: зовнішньоторговельних, і виробничих зонах, вільних портах, транзитних зонах, безмитних складах, експортно-орієнтованих промислових зонах, банківських та страхових зонах, технологічних парках, технополісах, рекреаційних зонах, комплексних виробничих зонах (найбільш поширений вид) й решта інших.

Серед ВЕЗ виділяють ті, які зорієнтовані на зовнішній або на внутрішній ринок, ті, що надають різноманітні пільги як з митних, валютних, орендних платежів, так і ті, що мають сприятливі візовий, трудовий, імміграційний та інші режими. Доречно підкреслити, що у таких вільних зонах на сьогодні розміщено близько третини світових банківських депозитів розвинених країн.

Поряд з вільними економічними зонами в світовій практиці виокремлюють й деякі інші, особливі зони зі спеціальним правовим режимом, зокрема офшорні зони (ОЗ).

Умовно за критерієм виду діяльності, що переважає на території тієї чи іншої офшорної зони, їх можна поділити на такі типи.

1. Торгово-складські зони. Зони, в яких товари іноземного походження можуть зберігатися, продаватися і купуватися без оплати звичайних мит, іншими словами, — безмитна торгово-складська зона.

Для цих зон характерні три основні ознаки: по-перше, вони створюються для обслуговування світового ринку, по-друге, на них не поширюється більшість існуючих податкових норм і митних обмежень, що діють на решті території країни (“митна



екстериторіальність”), по-третє, незважаючи на те, що вони є в певному сенсі “вільними”, на них поширюється державне регулювання за правилами зовнішньоекономічної діяльності.

2. Експортно-виробничі зони. Як свідчить аналіз світової економіки, торгово-складські зони в чистому їх вигляді зустрічаються доволі рідко. На сьогодні найбільш поширеними є промислові або експортно-виробничі зони. У цих зонах створюються промислові підприємства, в тому числі і “викруткового” типу, де на основі імпортованих напівфабрикатів і компонентів виробляються товари на експорт.

Іноді кінцева експортна продукція виробляється на основі місцевої сировини, але з використанням імпортованого обладнання, технологій або інших комбінацій основних факторів і елементів виробництва. Найбільшого поширення експортно-виробничі зони одержали в країнах Азії (близько 20), Африки, Латинської Америки (понад 60). Подібного порядку зони зустрічаються також в Угорщині, Румунії, Югославії, а також у Великобританії, США (зони підприємств — *Enterprize Zones*) [4].

Специфічність розглянутого виду зон полягає у тому, що, використовуючи пільговий валютно-фінансовий і правовий режими, держава на території відповідної зони або забезпечує розвиток найбільш пріоритетних галузей промисловості, або стимулює на депресивних територіях експортне промислове виробництво, залучаючи для цього іноземні інвестиції (в тому числі валютні надходження), місцеві інвестиції, інвестиції федеральної (центральної) влади (наприклад, у США таке залучення відбувається за рахунок прямих і непрямих іноземних інвестицій, у вигляді надходжень від експорту промислової продукції, залучення передової техніки і технології тощо).

Метод «економічного пряника» створює підґрунтя для більш ефективного й раціонального використання місцевої сировини, напівфабрикатів, впровадження сучасних методів управління виробництвом, підготовки кадрів належної кваліфікації. Це, врешті-решт, сприяє більш швидкому соціально-економічному розвитку вільних економічних територій, порівняно з іншими районами країни. Розглянуті зони забезпечують не тільки надходження з-за кордону капіталу, але й стимулюють розвиток технологій, впровадження ноу-хау, створення нових робочих місць та водночас в силу своєї експортної спрямованості захищають місцевих товаровиробників від прямої конкуренції з потужними іноземними фірмами.

Серед груп експортно-виробничих зон виділяють зони спільного підприємництва (створені в Югославії, Угорщині, Болгарії), зони вільного підприємництва (США), підприємницькі зони (Великобританія), спеціальні економічні зони (КНР).

До цієї ж категорії зон можна також віднести й окремі іноземні підприємства, що користуються особливими пільгами й обслуговують переважно зовнішні ринки (до прикладу, у прикордонних районах Мексики американські фірми створили заводи (“макіладорас”), які поставляють вироблену продукцію на ринки США). По суті, експортно-промислові зони — своєрідна сукупність світових фабрик, тому цей термін може вживатися і для визначення території, і для характеристики статусу.

Експортно-промислові зони, незважаючи на своє різноманіття, особливу, притаманну лише їм специфіку, загалом мають загальні риси, що стосуються, головним чином, комерційних, фінансових стимулів і умов господарювання іноземних інвесторів. Іноземний інвестор у переважній більшості країн не має яких-небудь обмежень на свою діяльність у вільній економічній зоні і перш за все необмежений у праві трансакцій прибутку та капіталу.

Якщо ж поглянути на українські реалії, то створені на теренах нашої країни вільні економічні зони, з огляду на апробовані світовою практикою критерії віднесення територій до вільних зон, можна назвати вільними з дуже великою натяжкою.

Більше того, незважаючи на неодноразові спроби створення ефективно функціонуючих ВЕЗ в Україні, ці спроби здебільшого завершилися фіаско.



Погодимось, що жодна зі спеціально-економічних зон, як то Північно-кримська експериментальна економічна зона “Сиваш”, спеціальна економічна зона туристсько-рекреаційного типу “Курортполіс Трускавець”, а також спеціальні економічні зони “Славутич”, “Яворів”, “Закарпаття”, “Рені”, “Миколаїв”, “Порт Крим”, “Порто-франко”, “Інтерпорт Ковель”, “Азов” і “Донецьк” [5], не стали локомотивом економіки регіонів, де вони розташовані й економічний зиск від діяльності цих зон як у загальнодержавному масштабі, так і в місцевому є мало відчутним.

Слід зазначити, що ідеологія ВЕЗ в Україні не відрізняється системою продуманості заходів існування цих зон. Кожна із вказаних зон потенційно містить певну частину інструментарію механізму економічного прориву, проте відсутність комплексної розробки режиму функціонування цих зон зашкоджує їх стабільній роботі.

Вільна економічна зона, про що вже йшлося вище, — це, насамперед, обмежена територія держави, на якій встановлюються митний, податковий, фінансовий, організаційно-правовий та інші сприятливі режими діяльності суб’єктів підприємництва, що мають на меті активізацію економіки та її інтеграцію у світове господарство.

ВЕЗ, за загальним правилом, повинна надавати такі пільги суб’єктам господарювання:

- із митного регулювання та зовнішньоекономічної діяльності, що передбачають преференції митно-тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та спрощеного порядку здійснення зовнішньоторговельних операцій;

- фіскального порядку, які передбачають зниження ставок оподаткування прибутку підприємств, застосування прискореної амортизації основних фондів, звільнення фонду оплати праці від різних видів виплат, плати за землю й т. ін.;

- адміністративні — надаються адміністрацією вільної економічної зони для спрощення процедури реєстрації підприємств, умов здійснення підприємницької та господарської діяльності, режиму в’їзду/виїзду іноземців, отримання послуг;

- інші.

Утім, майже всі із вказаних українських ВЕЗ працюють у режимі обмеженого використання: у них не втілені в класичному вигляді ні митні, ні податкові, ні правові, ні організаційно-адміністративні, ані інші, апробовані світовою економікою переваги режиму вільної економічної зони.

Переконані, що в сучасних умовах розвитку української економіки стабілізація процесів промислового виробництва, залучення в промисловість інвестицій та інновацій, відновлення промислової й соціальної інфраструктури депресивних регіонів, зупинення процесів відтоку трудових ресурсів із вугледобувних регіонів потребує створення на депресивних територіях Сходу України режиму вільних економічних зон.

Депресивні території — це просторово локальні утворення, в яких внаслідок економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших чинників перестають діяти стимули саморозвитку, а отже, ці території при звичайному розвитку подій не мають ресурсів, щоб самостійно вийти з кризової ситуації.

На відміну від збанкрутілих підприємств, депресивні території як невід’ємні частини соціально-економічного, природно-ресурсного, екологічного, культурно-історичного потенціалів суспільства, не можуть ліквідуватись, їх існування не може штучно, механічно припинитися. Щодо цих депресивних територій як на державному, так і на регіональному (місцевому) рівнях потрібно застосовувати антидепресивні заходи, зокрема заходи так званої шокової економічної терапії.

Безумовно, за економічної кризи можна стверджувати, що вся країна є своєрідною депресивною територією. Однак депресивна територія конкретного промислового регіону — аномалія, яка характеризується станом наддепресії, і котра потребує надзусиль для відновлення її життєдіяльності.



Депресивними територіями в умовах економічної кризи класично є регіони, у яких темпи спаду промислового виробництва, рівня життя, негативні тенденції у сферах зайнятості, демографії, екології, соціальних послуг й інші є вищими, ніж макрорегіональні, загальнодержавні показники. Такі компактні територіальні утворення (населені пункти) — депресивні території становлять собою центри соціальних напружень.

Вирівнювання економіки депресивних регіонів неможливе без задіяння системи механізмів, здатної одночасно впливати на економічні процеси, на соціальні відносини, на природокористування тощо.

Прикладом ефективного вирішення проблем депресивних регіонів є Кіпр [6]. Економічне зростання цієї острівної держави розпочалося зі створення зон порто-франко в Лімасолі, в Ларнаці, а також Ларнакської вільної економічної зони.

Відкриття Ларнакської ВЕЗ (*Larnaca Free Zone — LFZ*) під егідою Міністерства торгівлі, промисловості і туризму Республіки Кіпр планувалося задля залучення експорт-орієнтованих інвестицій завдяки сприянню зосередженим на Кіпрі виробничим компаніям-експортерам. Паралельно Ларнакська ВЕЗ покликана була сприяти розвитку зовнішньої торгівлі і міжнародної комерційної діяльності за допомогою впровадження системи таких стимулів, як скасування митних зборів і податків на імпортовані в цю зону товари. У результаті Ларнакська ВЕЗ стала ідеальним інструментом припливу зовнішніх інвестицій у Кіпр, який сам поступово перетворився на виробничий і дистриб'юторський європейський центр. Причому економічна ефективність досліджуваної вільної економічної зони вражає: на території 31,2 га розташовані 94 промислові об'єкти [7].

Таким потужним інвестиціям сприяв комплекс заходів, зокрема, за рахунок встановлення номінальної орендної плати за землю, що використовується для розвитку промислових майданчиків, із розрахунку 1 кіпрський фунт на рік протягом перших п'яти років, а після закінчення цього терміну — 550 кіпрських фунтів за 1 тис. кв. м в рік за рахунок безкоштовного підключення до мереж електрозабезпечення, підключення будь-якої кількості телефонних ліній, за допомогою інших стимулюючих заходів. Іншими словами, Кіпр вибудовує цілісну систему стимулів для бізнесу, стимулюючи останній засновувати компанії в Ларнакській економічній зоні. Результат очевидний — значна кількість відомих холдингових компаній оформлюється на Кіпрі, а потім одержані із України фінансові ресурси знову (на жаль, не виправдано частково) "інвестують" в Україну. Для України такий стан справ — негативний, проте для Кіпру — позитивний.

Усталений передовий світовий досвід зі створення ВЕЗ, поза всіляких сумнівів, може бути продуктивно застосований в Україні. Наша країна має значний потенціал, щоб стратегічно правильно використати наявне географічне положення (на межі між Європейським Союзом та Росією) для залучення іноземних інвесторів у країну. Рух капіталу ззовні в Україну повинен стати пріоритетним напрямком економічної стратегії держави.

Безумовно, створення вільних економічних зон створить низку інших, похідних проблем, наприклад, проблему фіскальної справедливості, проблему диспропорцій економічного розвитку регіонів, проблему легалізації протиправних доходів, інші проблеми.

Однак ці проблеми не є невирішуваними, вони також можуть бути ефективно розв'язані, наприклад, за рахунок надання регіональним, місцевим органам влади (адміністраціям цих економічних зон) повноважень на самостійність у розробці і затвердженні всіх інвестиційних проектів, на самостійність у регулюванні ставок орендної плати, тарифів на комунальні послуги, на самостійність у формуванні бюджетних надходжень і витрат тощо.

Водночас держава повинна залишити за собою статус гаранта проведення експерименту в цілому.



Список використаних джерел

1. Міжнародна конвенція про спрощення й гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_643.
2. Теор, Т. Р. Мировая экономика [Текст] : [посіб. для вузов] / Т. Р. Теор. — С.-Пб. : Питер, 2002. — 297 с.
3. Вільні економічні зони. Міжнародні аспекти [Текст] / пер. з англ. Я. Войтака, О. Білкуна. — К. : Дніпро, Основи, 1993. — 447 с.
4. Сіваченко, І. Ю. Вільні економічні зони [Текст] : [навч. посіб.] / І. Ю. Сіваченко, Н. О. Кухарська, М. А. Левицький. — К. : Дакор ; Алеута, 2002. — 476с.
5. Про перелік офшорних зон : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2011 р. № 143-р [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-p>.
6. Республика Кипр [Текст] : Справочник. — [3-е изд.] — М. : Наука, 2002. — 304 с.
7. Чернявский, С. П. Международный офшорный бизнес и банки [Текст] / С. П. Чернявский. — М. : Финансы и статистика, 2002. — 144 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою маркетингу Інституту економіки та бізнесу
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 7 від 12 лютого 2013 року)*

Надійшла до редакції 17.03.2013

Кудрина О. Ю. Актуальные вопросы применения режима свободных экономических зон на депрессивных территориях угледобывающих районов Востока Украины

Разработка стратегии воплощения правового и экономического режима свободных экономических зон на депрессивных территориях угледобывающих районов Востока Украины.

Ключевые слова: свободные экономические зоны, депрессивные территории, промышленный потенциал, регион.

Kudrina, O. Yu. Actual Issues of the Regime of Free Economic Zones in Depressed Areas in Coal Mining Areas of the East of Ukraine

Developing strategies to implement the legal and economic regime of free economic zones in depressed areas of the coal mining areas of eastern Ukraine is developed.

Keywords: economic zones, backward regions, the industrial potential, region.

